

Ненад Вуковић

РИЈЕЧИ У ДУРМИТОРСКОМ КОЛОПЛЕТУ

Човјекова забава (игра) на (у) планинама готово да је увијек пастирска (бар кад је ријеч о прошлим временима), или има највише пастирских елемената. Игре су везане за човјеков живот уз стоку. Преко игара, њихових елемената, преко ријечи у њима, може да се испитује слојевитост живота, судари народа и њихова утапања једних у друге, преузимања (многа) једних од других. У њима су сачувани знаци неког другог живота, живота и неких других народа, народа који су живјели на тим просторима и којима се «сваки траг утро», - истопили су се, или су се утопили, или су били протјерани. Данас их нема. Има их само у понеким називима, у ријечима, или на људским лицима (у љепоти људских лица - укрштања у корист квалитета). И у играма на дурмиторским просторима скривени су трагови (остаци) оних што су их словенска племена на тим просторима затекла (значи оних из предсловенског периода, о којима мало знамо, или готово ништа). Сви су остављали трагове и боје.

Моја тема је омеђена ријекама Таром и Пивом, тј. везана је за Дурмитор, за човјеков живот до 1800 метара надморске висине (имам на уму села и катуње). Стекао сам увјерење да на том доста великом подручју није сачуван значајнији број игара. Чини ми се да сам успио забиљежити све игре које су, бар у сјећању, допрле до XX вијека. У мојим записима налази се двадесетак игара, углавном доскора живих (или бар живих у сјећању старијих људи). И оне нестају с нестанком села, поготово што многа села престају да живе и као викенд-села или одмор-села (у љето). На жалост, слично се догађа (кад је у питању

расељавање) и са три општинска дурмиторска центра. Све је некуд кренуло!? Кренуло у једном правцу. Повратка као да нема! Нестанак игара односи са собом велико лексичко богатство – незабиљежено и неиспитано. Оне нијесу изучаване ни са становишта фолклористике и етнографије. Готово да би остало на ономе што је давно, далеко од Дурмитора, у Јадру забиљежио Вук Карацић од својих предака досељеника са дурмиторских падина (на примјер, *Игра млинара*) или у неким другим радовима. Шта све у себи садрже (и скривају) дурмиторске игре може се видјети из радова Јована Вуковића (*Igra «Tonci», njeno porijeklo i naziv*, Bilten Instituta za proučavanje folkloru II, Sarajevo 1953, str. 367 – 370) и Ненада Вуковића (*Igra Sever-kobile*, Zbornik radova – povodom 70-te godišnjice života akademika Jovana Vukovića, Sarajevo 1977. [1980], str. 465 – 469) и *Igra vukova*, Sławistyczne studia językoznawcze, 1987, ISBN 83-04-02269-9, str.461-467). Јован Вуковић истиче да би најприродније било «реч ТОНЦИ довести у везу са речју *џанац* и назив игре везати за страну порекло». Показао је да доста ствари на то упућује, али је он ту ријеч последице прецизне анализе везао, с правом, за ријеч *tonata, tonate* (plur. tantum) – справа за ловљење, хватање птица итд. Тај је рад, поред прецизне анализе и најубједљивијих научних доказа, од изузетне користи и са методолошког аспекта. У проучавању игре *Север-кobile* дошао сам до закључка да се занимљивошћу, поред фолклорне и других страна, посебно истиче са лингвистичког аспекта. Обично се играла на тај начин што се нека од старијих виђенијих жена преруши у мушкарца, запали чибук, завеже «крмез око главе», поведе махом удате жене (младе и средовијечне) – «кobile» на пазар. Појави се и трговац, загледа «кobile», тражи најбољу. Готово свакој трговац налази неку ману: «ова садљива, ова багљива, ова сипљива, ова само за товара, ова за јање; ова је сувише стара, ова је првој..., ова другој..., ова...» Подиже им и ноге да види како је која поткована, свака у том моменту «њикне и удари чивтом» (чивта се). На крају купи једну од најмирнијих и поведе је, али «кobile» неће да крене за њим; купац «изнервиран» викне: де, мој те...», обавезно му «кobile» истим ријечима одговара. Игра је прилично проста (што је ријетко за те просторе), али није вулгарна. Настојао сам да објасним свако одређење (много је страног поријекла) и на тај начин показао сам слојевитост прошлости и страних утицаја садржаних у игри. Ријеч *сeвер* помиње се само у називу, нигдје више и нико од информатора није знао шта значи. На први поглед могла би се довести у везу са *с(j)eвер* – страна свијета или назив вјетра, у дурмиторском крају би било *сeвер* (на *сeвер*, *џуше сeвер*), али ту се не може успоставити

веза. У тој ријечи је вјероватно садржано и поријекло игре, само што је то данас врло тешко доказати. Могла би се покушати потражити и нека оријентална веза, тј. да је то нека игра коју су могли донијети Турци, можда је и татарска. Татари су врло познати по играма везаним за коње. Многе татарске игре и данас се чувају код словенских народа (види још и данас врло живу игру «*Лажкоњик*» у Кракову – сигурно се зна да је татарска). Можда би се сама ријеч *sev-er* могла довести и у везу са турском ријечи *sevtek* (ифинитив) – вољети, љубити (*sev* је през. основа, *sev + er* је парт. основа). Али, врло је тешко наћи убједљиве доказе. Трагајући за поријеклом ове игре и саме ријечи *север* дошао сам до убјеђења да је ријеч романска, сигурно су и у игри неки романски трагови, можда и нешто што су Словени могли затећи на овим теренима. У италијанском језику и данас постоји ријеч *severo*, *-ra* са значењем *сврпої*, у низу и топонима постоји основа ове ријечи. Увјерења сам да је ријеч латинског поријекла (*sēvērus*, адј. – озбиљан, строг; опор, трпак; љут, окрутан; види: Milan Žepić – *Rječnik latinskoga i hrvatskoga jezika*, Zagreb 1913; затим - *Lateinisches etymologisches Wörterbuk von dr Alois Walde*, Heidelberg 1906: *sevērus* «*ernsthft, getzt, streng*»: *am chesten se «ochne» / s. sē (d) und seorsum / *vero, *vera «Seheu» zu vereor; ...*; затим – *Dictionnaire etymologique de la lanque latine par A. Ernout et A. Meillet*, Paris 1951. (*sevērus, -a, -um: sévère, dur; grave, austère. Souvent joint à grauis; Pl. l'unit à saeuns pour allitérer, Tri. 835; se dit des personnes, et' des choses seuērus frons, seuērus oultus/. Sert de nom propre: Seuērus ...*) У нашем језику је постојало мушко име *Север*, латинског поријекла («*А љрег чейом Гавран барјакѿаре, за Гавраном Севере Пийере*»). Код Хрвата на Истри постоји и презиме *Север*. Итд. Друга игра, *Игра вукова*, о којој сам писао, према ономе што сам могао да чујем и забиљежим, играла се зими на сијелима у дугим зимским ноћима. Обично сједи «*чобан и свира на двојницама*», свирку чешће прекида *буљекѿњем*, он *буљече*, поред њега леже пси, обично два, околу су дјевојке и момци – *њеїово сїаго (буљук)*. Све је мирно. У једном моменту «*ударе вуци у сїаго*», обично два вука и одведу «*двије овце*» (један дјевојку, други момка), чобанин за њима виче, баца камење или пуца. Кад му неко из масе каже кога су му одвели, почиње да *кука, лелече*: «*леїле мене говече...*» (шаливо, пренесено значење, *леїле говече* односило би се на жене). Потом прегледа овце, онако како ради домаћин с јесени, правећи селекцију пред зиму, остављајући за *ранѿ* и издвајајући за продају и за *їосек* (клање за зиму, зимницу). Иде по маси и опипава (додирујући по леђима): «*... ова је лијейѿ – добра јавилица, за ране је; ова не ваља – шуња око мужњака, не знам шїѿа с њом, добра је на млијеку; ова је*

доброї вреґца – раниїи; ова је сувосиса – не ваља, їреба смаћи (продати или заклати), ова рано закаїи – смаћи; ова је чїиа – не ваља, їреба смаћи; ова је їрвојанка, ова друїојанка, ова їрећојанка – добре за ране; ову чейворојанку смаћи и ову јалову (јаловушу осїавїиї за Божића, а ону друїу за Славе), рано осїа јалова! ...» Опипава и мушкарце, пробајући да их ухвати и «за стидно мјесто»: «... овај зрґкасиї шиљеї је добар; овај бјелан је двицац – добар; овај їреодник (лисаљ) јави добро, а и уїучен је; овај вранооки намљечак више није за ране; овај двицац није лош, но му је мајка сїїна – уїући и осїавїиї гоїодине за їосека; овај шиљеї је лиомуд – смаћи да не квари овце...» Обично шиљеги и двисце «осїавља на овце». Све то ради са женама и мушкарцима – уз много шале и масних израза. Захвалан је богу што му вук није однио најбоље. Богатство игре зависи и од инвентивности чобанина. Игра је типично преношење свакидашњег живота на сцену, у игру. Док дувају оштри вјетрови, и данима пада снијег, живи љето и богата јесен у забавама. И овдје је огромно богатство лексике тражило етимолошко тумачење.

Двадесетак игара у мојих записима само ћу овом приликом поменути, навести, (надајући се да ће ускоро «изаћи насвијет» - како би рекао Вук – проучене термилошки): **Клис**, **Клисање**, **Иїра клиса** (често сусретана и врло распрострањена игра, и код Вука се сусреће описана, с невеликим разликама идентична је дурмиторској); **Пейкање**, **Тинїрање**, **Пилкање** (игра се са пет, по могућности што боље уобљених, каменчића или пилчића, - процес дуго траје, Вук само помиње пилак – «да се играмо на пилке»); **Калойер**, **Иїра калойера**, **Иїрање калойера** (пјевају двије групе дјевојака, поред «градске капије» - 'направљене' од момака, управо једна другој одговара); **Рањеник**, **Иїра рањеника** (такође се игра на сијелима; обично двојица воде рањеника завезане главе и на глави «носи ћасу расола», траже ко је крив, постоји и суд, рањеник се клања судији и у том моменту «изручи му ћасу расола на сукнене їаће»; сви се смију, нико се не љути); **Лађа**, **Иїра лађе** («Најаве се ћеца на сијело, док неко заучини: ајте ћецо да се играмо лађе, и одведе једно за другим – бива води лађу – други чека у портику, гаравих руку, и изгарави ћецу по образу уз пјесму...»); **Млинар**, **Иїра млинара** (игра је слична оној коју је Вук записао и за коју каже да је из Црне Горе: «Један се обуче у рите, па на другога као натовари жито, па носи у воденицу итд.»); **Прсїен**, **Прсїенање**, **Иїра їрсїена** (уз неке термилошке разлике, слична је оној коју је Вук детаљно описао); **Ножсање**, **Ножсаїи се** (игра дуго траје, не знам колико је распрострањена). Још сам забиљежио неке игре с мање богатства, али

интересантне у корпусу игара: *Чокрљање, Маїлица, Рвање (Јакање), Бацање камена, Ира кличка, Ћунање, Ира орлова.*

Игре се обично догађају на ливадама (чобани код стоке) и на сијелима (зимским), на скуповима («ваширима»). Најмасовније су зимске игре.

Истраживања у доброј мјери показију старост игара. Није непознато да су игре имале важну улогу у култу и обредима Старих Словена, али је мало од тога остало. О томе се понешто може наћи и у једном пољском рјечнику: *Mały słownik kultury dawnych Słowian*, Warszawa 1972. godine. Истраживање ме води и на компарацију наших дурмиторских игара са понеким пољским играма у Татрама.

Даље, циљ ми је да игре посматрам и као чинилац културе уопште. За то се могу наћи и ослонци у студијама Мошињског (К. Moszyński: *Kultura ludowa Słowian*, Warszawa 1967). Познато је да постоји поред *homo sapiens homo faber* (човјек који ради) – према научним доказима и неке животиње су *faber*; оно што вриједи за рад, вриједи и за игру (и животиње се играју) – *homo ludens* (човјек који се игра). На много мјеста у литератури се може наићи на то да је људска култура израсла и развила се из игре – као игра (ово је главна тема књиге: Johan Huizinga – *Homo ludens*, користио сам се преводом на пољски језик, Warszawa 1967). Huizinga истиче игру као фактор свега постојећег, тј. појам игре треба схватити као појаву културе, не као биолошку функцију. Он подвлачи и то да етнологија и њој сродне науке придају појму игре премалу важност.

Nenad Vuković

SUMMARY

THE SPINNING WHEEL OF DURMITOR'S WORDS

There is a great many of shepherd's games which haven't yet sunk into oblivion in the region of Durmitor. The terminology of that games shows the influence of different ethnic groups which had settled the area of Durmitor before the arrival of the Slavs, as well as the influence of the romanian and oriental culture.

